

Avropa Məhkəməsinin statistikasına diqqət yetirsək, görürük ki, həm məhkəməyə edilən şikayətlərin, həm də çıxarılan qərarların sayına görə, Azərbaycan digər dövlətlərlə müqayisədə müsbət göstəricilərlə xarakterizə olunur. Ölkəmizdən Avropa Məhkəməsinə daxil olan şikayətlərin sayı Ümumavropa göstəricisindən, demək olar ki, 2 dəfə azdır. Eyni zamanda, Azərbaycana qarşı Avropa Məhkəməsi tərəfindən çıxarılan qərarların sayı ötən il cəmi 16 təşkil etmişdir. Əhalisinin sayı ölkəmizlə, təxminən, eyni olan Bolqarıstana qarşı 33, Macarıstana qarşı 40, Yunanıstana qarşı isə 41 qərar çıxarılmışdır. Bütövlükdə isə, çıxarılan bütün qərarların, təxminən, yarısı yalnız 4 ölkəyə: Rusiya, Ukrayna, Türkiyə və Rumıniyaya qarşı olmuşdur.

Eyni zamanda, digər nüfuzlu Avropa strukturları, o cümlədən, Avropa İttifaqı ilə qarşılıqlı hörmət və tərəfdaşlıq prinsipləri əsasında tərəfdaşlığa nail olunması isliqamətində mühüm addımlar atılır. Azərbaycan ilə Avropa İttifaqı arasında tərəfdaşlığa dair yeni saziş üzrə danışıqlara başlanılmış və bu danışıqlar konstruktiv ruhda davam edir.

Bununla yanaşı, işgüncələrin qarşısının alınması üzrə Avropa Komitəsi, BMT-nin eyni adlı Alt Komitəsi (SPT) və Özbaşına Saxlanma üzrə İşçi Qrupu və digər ixtisaslaşmış beynəlxalq strukturlarla əhalinin həssas təbəqələrinin, xüsusilə, azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin hüquqlarının təmin edilməsi sahəsində səmərəli əməkdaşlıq qurularaq həyata keçirilir. Nüfuzlu xarici ekspertlərin, həmçinin, bilavasitə məhkumların özlərinin iştirakı ilə Azərbaycanın penitensiar müəssisələrində tədbirlərin təşkil olunması, o cümlədən, ilk dəfə olaraq, "işgüncəsiz cəmiyyət" mövzusunda dəyirmi masanın keçirilməsi insan hüquqlarının qorunmasına göstərilən həssas münasibəti təcəssüm etdirir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq Konvension öhdəliklərin yerinə yetirilməsinə dövlət səviyyəsində olduqca ciddi münasibət bəslənir, bununla əlaqədar ölkəmiz tərəfindən insan hüquqları, qadın hüquqları, uşaq hüquqları, əlillərin hüquqları, irqi ayrı-seçkiliklə bağlı və digər dolğun, hərtərəfli, əsaslandırılmış şəkildə hazırlanmış dövrü hesa-

s. mənada deyil, milli, dini və s. cəmiyyətlər yaratma hüququ kimi başa düşülür. Bu hüquqlar çox vaxt inkişafın və sivil cəmiyyətə doğru irəliləmənin meyarı hesab edilir. Bundan əlavə, adətən, millətlərin, milli azlıqların, etnik qrupların mövcud olmasını səciyyələndirən milli ənənələrin, mədəniyyətlərin qorunub inkişaf etdirilməsi hüququ da mədəni hüquqlara aid edilir.

İnsanın mənəvi aləminin inkişafına zəmin yaradan hüquqları mədəniyyət hüquqları adlandırmaq qəbul olunmuşdur. Bu, o hüquqlardır ki, onların sayəsində insan öz xalqının və dünyanın başqa xalqlarının mədəniyyətini qavramaq imkanında olur. Bütün başqa vacib məsələlərdə olduğu kimi, bu məsələlərdə də hər şey təhsildən başlayır. İnsan nə qədər dərin savad alarsa, daha mədəni olar, özünün mədəniyyət hüquqlarından daha dolğun faydalanar. Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin 26-cı maddəsində deyilir ki, ibtidai və ümumi təhsil pulsuz olmalıdır. Lakin buna qanun səviyyəsində riayət etmək, dövlətin öz öhdəsinə nəhəng maliyyə öhdəlikləri alması deməkdir.

Əksər ölkələrdə yaşayış minimumu təmin etmək üçün kifayət olan minimum əməkhaqqına dair qanun mövcuddur. Lakin bir çox halda dövlətlər işçilərinin tələbatını ödəyə bilmirlər, çünki ölkə iqtisadiyyatı böhran vəziyyətindədir. Belə hallarda aztəminatlı adamlara və yoxsullara müavinət verilir. Bəzi

bu hüquqlar öz əksini tapmışdır. Bu hüquqlar aşağıdakılardır: yaşamaq hüququ, işgüncəyə və qeyri-insani rəftara məruz qalmamaq hüququ, köləlikdə və asılı vəziyyətdə saxlanılmamaq hüququ, sərbəst hərəkət etmək hüququ, dövlət işlərinin aparılmasında iştirak etmək hüququ və s.

XX əsrin əvvəllərində Meksikanın və Rusiyanın Konstitusiyalarında insan hüquqlarının ikinci nəslə - sosial-iqtisadi və mədəni hüquqlar ortaya çıxır və İkinci Dünya Müharibəsindən sonra isə, bu hüquqlar bir sıra beynəlxalq müqavilələrdə (1961-ci il Avropa Sosial Xartiyasında, iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında 1966-cı il Beynəlxalq Paktında və s.) ayrıca təsbit olunur. Burada söhbət aşağıdakı hüquqlardan gedir: işləmək hüququ, həmkarlar ittifaqları yaratmaq hüququ, tətillik hüququ, sosial təminat hüququ, minimal həyat səviyyəsi hüququ və s.

Üçüncü nəslin yaranması son dövrün inkişaf xüsusiyyətləri ilə bağlıdır. Bu izaha görə, indi obyektiv olaraq, elə hüquqlar meydana gəlmişdir ki, onlar ayrılıqda fərdə və ya fərdlər qrupuna yox, bütövlükdə, məcmuya, xalqa məxsusdur: məsələn, inkişaf hüququ, sülh hüququ, sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ və s. Bu hüquqlar kollektiv hüquqlar və ya həmrəylik hüquqları adlanır. Lakin göstərilən hüquqlar hələ tam formalaşmamışdır və onlar dəqiq normativ məzmunla malik de-



**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu**

KIVDF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüququ, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığın artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

Beynəlxalq səviyyədə insan hüquqlarının müdafiəsi

batlar BMT-nin aidiyyəti komitələrində dinlənilməlidir.

Azərbaycanda insan hüquqları dünya standartları səviyyəsində müdafiə olunur. Adətən, səsvərmə hüququ, seçmək və seçilə bilmək hüququ, siyasi qərarların qəbul edilməsi və həyata keçirilməsində müxtəlif yollarla iştirak etmək hüququ siyasi hüquqlara aid edilir.

Vətəndaşlıq-insanın müəyyən dövlətə vətəndaş olmağını bildiren elə hüquqi statusdur ki, vətəndaşın dövlət qanunları ilə qorunduğu və həmin dövlətin qanunlarına riayət etməli olduğunu bildirir. Vətəndaşlıq mənsubiyyəti heç də milli mənsubiyyətlə eyni deyil. Vətəndaşlıq anlayışı çox vaxt dövlətlə fərd arasındakı hüquqi əlaqə, bir-birinə tərəfkeş olmağın qarşılıqlı öhdəliyi kimi izah olunur. Hər dövlət ona vətəndaş olmağın şərtlərini öz müəyyən edir. Bununla yanaşı, dövlət və vətəndaşlıq məsələlərinə münasibətini müəyyən edərək, beynəlxalq normalarla hesablaşmalıdır. Həmin normaları görmək üçün beynəlxalq norma və Konvensiyalara nəzər salmaq kifayətdir.

İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq Konvensiya təhsil, sosial yardım, tibbi xidmət, mənzil və iş təminatı verən ideyaları əhatə edir. Konvensiya haqqında danışılan mədəni hüquqlar incəsənət, ədəbiyyat, musiqi və

dövlətlər əməkhaqqının artımını təmin edə bilmir və bunun əvəzinə, yaşayış üçün ən vacib olan şeyləri - mənzilləri, yeyinti məhsullarını, təhsili, tibb xidmətini pulsuz ya da çox ucuz etməklə, əhali üçün təminat sistemi yaradır.

İqtisadi və sosial hüquqlara dair Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsində bir sıra maddələr vardır. Həmin Bəyannamənin 17-ci maddəsində mülkiyyət hüququ qeyd olunur. Mülkiyyətçilik hüququ insanın öz əmlakına tam malik olmasına təminat verən hüquqdur. O, cəmiyyətin gücü və arxayılığındır, çünki mülkiyyətçi olandan sonra fərd özünü azad və müstəqil hiss edir. Bəyannamənin 23-cü maddəsində əmək hüququ qeyd olunur. Əmək fərdi və ictimai rifahın əsasıdır. Bundan başqa istirahət, layiqli həyat səviyyəsi və təhsil hüququ da qeyd etmək olar.

İnsan hüquqlarının daha bir geniş yayılmış təsnifatı isə tarixi meyar əsasıdır. Söhbət fransız alimi K.Vasak tərəfindən irəli sürülmüş "insan hüquqlarının 3 nəslə konsepsiyasından" gedir. Bu konsepsiyaya görə, hazırda mövcud olan bütün insan hüquqları öz inkişaf tarixində üç mərhələ keçmişdir və bu mərhələlər əsasında 3 nəsil fərqləndirilir.

Birinci nəslə vətəndaş hüquqları və siyasi hüquqlar aiddir. Qərb ölkələrinin məşhur sənədlərində yalnız

yildir. Məsələ burasındadır ki, bu hüquqları fərdin dövlətə qarşı subyektiv təbii şəkildə formula etmək, demək olar ki, qeyri-mümkündür. Məsələn, inkişaf hüququ və ya sülh hüququ iddia qaydasında məhkəmədə necə müdafiə etmək olar? Hüquq yalnız o yerdə vardır ki, orada onun müdafiə qaydası vardır. İkinci bir tərəfdən, bu hüquqlar, prinsip etibarilə, ayrıca götürülmüş dövlətdə tam həyata keçirilə bilməz. İnsan hüquqları içərisində, habelə, mütləq hüquqlar və dövlətlərin müəyyən hallarda gəriyə çəkili bildiyi hüquqlar fərqləndirilir. Mütləq hüquqlar, o insan hüquqlarıdır ki, dövlət heç bir halda, o cümlədən, fəvqəladə vəziyyət şəraitində ondan geri çəkilməz. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına görə, bu, aşağıdakı hüquqlardır: yaşamaq hüququ (maddə 2), işgüncələrə məruz qalmamaq hüququ (maddə 3), köləlikdə və ya asılılıqda saxlanılmamaq hüququ (maddə 4) və qanunsuz cəzaya yol verilməməsi hüququ.

Müasir dövrümüz qloballaşma proseslərinin sürətli inkişafı ilə xarakterikdir. Qloballaşma öz-özlüyündə irimiqyaslı proses olmaqla beynəlxalq əlaqələrin, dövlət və ictimai münasibətlərin, ümumilikdə, həyatın bütün sferalarına sirayət edir. Qloballaşma siyasi, hüquqi, iqtisadi və sosial proses olmaqla, o

cümlədən də, dövlətlərə və hüquq sistemlərinə təsirsiz ötürmüşür.

Qloballaşma dövlətlərin qarşılıqlı təsiri və əməkdaşlığının daha da intensivləşməsinə, onların qarşılıqlı asılılığının isə dərinləşməsinə gətirib çıxarır. Heç bir dövlət öz funksiyalarını başqa dövlətlərlə qarşılıqlı əlaqədə olmadan, təcrid olunmuş şəkildə həyata keçirə bilməz. Qloballaşma məlumat mübadiləsinin və yerdəyişmələrin artması nəticəsində meydana gələn vahid siyasi, iqtisadi və hüquqi məkanın formalaşması ilə müşahidə olunur.

Qloballaşmanın mərkəzində insan maraqları olduğundan, onun ayrı-ayrı dövrlərdəki inkişaf meyilləri də həmin maraqların reallaşdırılmasından asılı olmuşdur. Qloballaşma üçün əsas xüsusiyyət ortaq mədəniyyət olan beynəlxalq hüquq normalarının daha konkret mexanizmlərlə dövlətdaxili qanunvericilikdə təsbit edilməsidir. Qloballaşma beynəlxalq hüquqi məzmununda xalqların, millətlərin siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni inkişafının ümumi təhlükəsizlik sistemində inteqrasiyasına aparır.

Bütövlükdə, insan hüquqları problemi ən mühüm global problem kimi XXI əsrin gündəliyinə daxil edilmişdir, bu problemin həlli insanların digər ümumi problemlərinin həllindən asılıdır. Bu sahədə müəyyən beynəlxalq və dövlətdaxili hüquqi şərait yaradılmışdır. Lakin qar-

şıda duran bu problemin dövlətdaxili səviyyədə həlli üçün elə maneələr mövcuddur ki, onların qarşılıqlı fəaliyyətini koordinasiya edərək, insan hüquqları əvəzlənməz bir xüsusiyyətə malik olur; onlar nəinki dövlət hakimiyyətini məhdudlaşdırır, həmçinin, onu qanuna tabe etdirir. İnsan hüquqlarının təmin olunması təbii insanlarla dövlətin qarşılıqlı münasibətlərinin təbiətindən irəli gəlir, siyasi, hüquqi və sosial tərəqqinin əsas şərti hesab olunur.

Müasir dövrdə insan hüquqları yalnız müxtəlif növ sivilizasiyalar və mədəniyyətlər, azadlıq və bərabərlik arasında ziddiyyətlərin aradan qaldırılmasına və global məsələlərin həllinə yönəldilməməlidir. İnsan hüquqları müasir dünyanın sabit inkişafını təmin etməyə yönəldilməlidir. İnsan hüquqları insanların sosial fəaliyyəti, onların ictimai münasibətləri, fərdin həyat şəraiti ilə üzvi surətdə bağlıdır. Yaşamaq hüququ, ləyaqət, şəxsiyyətin toxunulmazlığı, vicdan, fikir, əqidə azadlığı, cəmiyyətin və dövlətin siyasi həyatında iştirak hüququ, işgüncələrə məruz qalmamaq hüququ və bununla bağlı digər hüquqlar sivil cəmiyyətdə insan həyatının qurulmasının zəruri şərtidir və bu hüquqlar dövlət tərəfindən sözsüz tanınmalı və müdafiə olunmalıdır.

VAHİD ÖMƏROV,
falsəfə üzrə falsəfə doktoru